

Z Bratislavy na Maurícius

Doktorand FSEV UK skúma extrémne náboženské rituály

Sociálny antropológ **Peter Maňo**, doktorand Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave (FSEV UK) a Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne (FF MU), viac než dva roky skúmal extrémne náboženské rituály na ostrove Maurícius v Indickom oceáne. Okrem toho študoval aj na univerzitách v Londýne, Belfaste či Connecticute. V rozhovore nám priblížil podstatu antropológického výskumu, možnosti predchádzania intolerancii, ale aj svoje skúsenosti so štúdiom a výskumom v zahraničí.

Sociálna antropológia na Slovensku zrejme nepatrí medzi najznámejšie disciplíny. Čo si máme pod touto vednou oblasťou predstaviť?

Antropológia sa zaraďuje súčasne medzi humanitné a sociálne vedy, čo ju robí do istej miery výnimočnou a pomerne širokou disciplínou. V centre jej záujmu je človek, jeho evolúcia a kultúra. Antropológa zaujímajú kultúrne rozdiely a podobnosti medzi rôznymi skupinami a spoločnosťami, ako aj to, čo robí tú-ktorú kultúru výnimočnou alebo jedinečnou. Hlavnou metódou zbierania dát je dlhodobý terénny výskum, v prostredí pre výskumníka zväčša neznámom, na základe ktorého sa antropológ stáva kultúrnym expertom danej lokality. K najčastejším formám zberu dát patria zúčastnené pozorovanie a interview, ktoré tvoria základ etnografickej metódy. Okrem sociálnej antropológie však netreba opomínať ani evolučnú a kognitívnu antropológiu, ktoré sa zaoberajú výskumom ľudských psychologických a kultúrnych univerzálií a ľudskou evolúciou. V americkej akadémii napokon pod antropológiu spadajú aj archeológia, lingvistika a biologická antropológia.

Prečo ste si pre svoj výskum zvolili práve Maurícius?

Maurícius som si pôvodne nezvolil sám, ale dostal som sa k nemu cez účasť na jednej výskumnej expedícii v roku 2013. Vtedy som sa zoznámil so svojím budúcim exter-

ným školiteľom a súčasným dobrým priateľom Dimitrisom Xygalatasom, ktorý bol vedúcim expedície a ktorý si zvolil Maurícius ako miesto pre výskum extrémnych rituálov – ich evolučných funkcií a vplyvov na zdravie. Od tohto momentu som sa – či už ako súčasť tímu Levyna (Laboratórium pre experimentálny výskum náboženstva pri Ústave religionistiky na FF MU), kde dodnes pôsobím, alebo individuálne – na ostrov pravidelne vracal a ten sa tak stal aj mojim vlastným výskumným terénom.

V čom je zaujímavý náboženský život v tejto krajine?

Maurícius je jednou z nábožensky najrozmanitejších krajín na svete. Nájdete tu kresťanov, moslimov, hinduistov a budhistov – a v rámci každej z týchto hlavných denominácií existuje ešte mnoho rôznych škôl a odnoží. Pomerne unikátne je to, že príslušníci týchto skupín sú izolovaní na priestore menšom ako Bratislavský kraj. Výsledkom tejto mozaiky je skutočnosť, že na veľmi malom priestore neustále prebiehajú nejaké náboženské festivaly, ceremónie a rituály, na ktorých sa väčšina obyvateľstva aktívne zúčastňuje. V konečnom dôsledku je tak Maurícius nábožensky veľmi tolerantnou krajinou, s vysokou mierou synkretizmu a náboženského vzdelania presahujúceho hranice vlastnej viery.

Dnes pomerne často počúvame o náboženskom extrémizme. Existuje aj na Mau-

riciu napätie medzi jednotlivými náboženskými skupinami?

Istá miera napätia je prítomná, je však viazaná skôr na etnicitu ako na náboženstvo (hoci obe do veľkej miery korelujú). Miestny volebný systém zatiaľ udržuje status quo, ktorý zabezpečuje pomerne prerozdelenie politických síl na základe skupinovej a de facto náboženskej príslušnosti, no s novou generáciou sa aj toto mení. Napätie je však skôr latentné a neformálne. Oficiálna politika a rétorika štátu odráža heslo „unity in diversity“.

Počas svojho pobytu ste žili niekoľko mesiacov v hinduistickej rodine. Čo vám dala táto skúsenosť?

V prvom rade som spoznal úžasných ľudí, ktorí ma prijali za člena svojej rodiny a boli vo všetkom mimoriadne ochotní a nápomocní, za čo som im nesmierne vďačný. V rodine som sa naučil miestnemu jazyku – francúzskej kreolčine, čo mi uľahčilo výskum a umožnilo lepšie sa ponoriť do maurícijskej kultúry. V neposlednom rade som sa mohol vďaka svojim „príbuzným“ zúčastňovať diania v obci a v širšom okolí a byť tak prítomný na mnohých spoločenských a náboženských udalostiach, ku ktorým som mal – staby člen miestnej rodiny – jedinečný prístup. Práve posledný aspekt je pre antropológa veľmi dôležitý a je kľúčom k dobrej etnografii – stať sa členom spoločenstva a pochopiť zmýšľanie jeho členov.

Váš výskum sa zameriava na extrémne ri-

tuály. Ako takéto rituály vyzerajú a čo je ich cieľom?

Ako príklad môžem uviesť tamilský rituál Kavadi, ktorý je oslavou porážky démonických síl hlavným bohom tamilského panteónu Muruganom. Popri niekoľkýchdňových prípravách na festival, zahŕňajúcich pôst, abstinenciu od alkoholu a sexu alebo kúpania sa v studenej vode, predstavuje najväčšiu výzvu samotná procesia v deň hlavnej ceremónie. Účastníci nesú na ramenách ťažké bremená – až do 50 kg. Po poludňajšom rozpálenom asfalte maurícijského leta musia niekoľko hodín šliapať k chrámu na úpätí kopca, na ktorého dosiahnutie musia zdolať vyše 200 schodov. Iba potom môžu vykonať hlavnú obeť božstvu. Okrem toho majú telo poprepichované ihlicami, niekedy až 600 kusmi, hákami a kopi-jami. Tí najodvážnejší ťahajú povozy pripnuté ku koži veľkými hákami a kráčajú v ihlicových sandáloch. Mnohí podstupujú tieto útrapy výmenou za prísľub prílepkovania si v živote alebo z vdaky božstvu za poskytnutú pomoc. Nás okrem toho zaujíma aj vysvetlenie evolučnej funkcie takéhoto správania.

Mohli by ste nám konkrétnejšie opísať priebeh vášho terénneho výskumu?

Najväčšiu časť svojho pobytu v teréne som strávil v obci La Gaulette na juhozápadnom pobreží Maurícia. Zameriaval som sa tu najmä na budovanie sociálnych sietí a kontaktov medzi miestnymi a aj na univerzite, učenie sa jazyka, sledovanie spoločenského a politického diania a štúdium maurícijskej histórie a etnografie. Tieto poznatky a zručnosti ako timový antropológ využívam pri výskumných expedíciách s kolegami a spolupracovníkmi, ktoré sa odohrávajú v rôznych častiach ostrova. Mojou zodpovednosťou pri spoločných pobytoch je najmä príprava terénu, manažovanie výskumného tímu a lokálnych asistentov, zber dát a designovanie štúdií, ako aj organizácia medzinárodných antropologických letných škôl.

V roku 2018 ste sa zapojili do podujatia Falling Walls Lab Slovakia, kde ste sa snažili „zboriť múry“ intolerancie. Je toto cieľom vášho výskumného úsilia?

Nie je to hlavným cieľom, avšak vďaka pobytu v teréne, meniacej sa spoločenskej atmosfére a práci s dátami si stále viac uvedomujem dôležitosť tejto témy, ako aj potenciál, ktorý mám nadobudnutými poznatkami k dispozícii. Príklad Maurícia ukazuje, že mierové spolunažívanie rôznych kultúr na malom priestore je možné. Samozrejme, tento model sa nedá automaticky preniesť do nového kontextu, navyše aj tento model má svoje limity. Myslím si však, že je prospešné opísať, pochopiť a vysvetliť tie prvky, ktoré fungujú, ako i to, prečo fungujú, a snažiť sa tieto poznatky nejakú zúročiť aj v našom domácom prostredí. Postupujúca globalizácia, klimatické zmeny a technologický pokrok so sebou nevyhnutne budú prinášať nové a nové výzvy plynúce z rastúceho medzikultúrneho kontaktu a náboženského pluralizmu. Nemusíme však ne-

vyhnutne čakať na budúcnosť. Na Slovensku máme historicky danú náboženskú aj kultúrnu diverzitu, s ktorou sa dodnes nevieme vysporiadať. Príklad Maurícia ukazuje možné postupy, ako na to. Medziiným by som vyzdvihol najmä častý medziľudský kontakt, spoločné prežívanie kolektívnych udalostí a vzdelávací systém podporujúci učenie sa o spoluobčanoch z iných kultúr. Toto všetko prispieva k inkluzívnej identite a pocitu spolupatričnosti.

Dajú sa výsledky vášho výskumu uplatniť aj na Slovensku?

Keďže sa v našich výskumoch zameriavame predovšetkým na univerzálne mechanizmy ľudskej mysle a konania, ktoré sú výsledkom evolúcie nášho druhu *Homo sapiens*, predpokladáme, že do istej miery sa naše výsledky dajú zovšeobecniť na celý ľudský druh. Keďže skupinové rituály a istú formu náboženstva nájdeme v každej ľudskej spoločnosti bez výnimky, ako príklad uvediem výsledky spomínaného výskumu rituálu Kavadi. Zistili sme, že mladí – väčšinou slobodní – muži s nižším statusom idú do najväčšieho extrému, teda do najväčšej rituálnej intenzity. Majú najviac pirsingov, najťažšie a najväčšie bremená, podstupujú najdlhšie prípravy na rituál. Táto demografická skupina sa takýmto správaním vyznačuje vo všetkých kultúrach, často aj mimo rituálneho kontextu. Toto sú teda trendy, ktoré by sme v inom kontexte s vysokou pravdepodobnosťou pozorovali aj na Slovensku. Túžba zvýšiť si sociálny status je jedným z najsilnejších psychologických motívov u primátov, vrátane ľudí, lebo má pomerne priamu súvislosť s prežitím a reprodukciou, teda motormi evolúcie. V prípade silne stratifikovanej spoločnosti alebo spoločnosti s nízkou sociálnou mobilitou sa teda dá očakávať, že marginalizovaní jedinci sa budú snažiť nejakým spôsobom zlepšiť si svoju pozíciu a vytvorí si systém, ktorý im to umožní. Kým v prípade Maurícia môže takejto úlohe poslužiť rituál Kavadi, v prípade Slovenska to môže byť napríklad organizácia, ktorá svojich mladých mužských členov vyzbrojí, ponúkne im výcvik v lesoch a dá ich životu nový zmysel. Tu sa však už pohybujem len v rovine špekulácie, lebo nie som odborník na slovenské spoločenské organizácie. Preto je dôležité prepá-

jať rovinu univerzálnych vysvetlení s dôkladnou znalosťou kontextu a terénu. Práve v tom spočíva čaro antropológie – v jej schopnosti prepojiť tieto dve roviny, nájsť limity ponúkanych vysvetlení a posúvať tak poznanie ďalej.

Ste doktorandom na FSEV UK, no pôsobili ste aj na viacerých zahraničných univerzitách. Ako by ste v tomto kontexte zhodnotili štúdium na UK?

FSEV UK patrí v rámci sociálnych vied na Slovensku k špičke. Aj vďaka tejto fakulte som mal možnosť stráviť nejaký čas na univerzitách v zahraničí, za čo som jej vďačný. Na našej fakulte si cením, že kladie dôraz na výučbu v angličtine, motivuje študentov, aby sa aktivovali a spoločensky realizovali, a vytvára atmosféru akademickej spolupatričnosti a porozumenia. Na druhej strane si treba uvedomiť, kde sa v svetových rebríčkoch kvality univerzít umiestňuje UK. Žiaľ, tento rozdiel som v zahraničí markantne pocítil – či už v Londýne, Belfaste, alebo v Connecticute. Kvalita výučby, možnosti vedeckého skúmania, rozvinutosť študentských odborov, podpora športového vyžitia, dostupné finančné prostriedky, ako aj úroveň komunikácie medzi rôznymi aktérmi sú pre nás zatiaľ nenaplnenými ideálmi, ani nehovoriac už o našom povestnom slovenskom rodinkárstve a takmer až socialistickom uctievaní priemeru. Viem, že nehovorím nič nové, no keď človek na vlastnej koži pocíti, že to ide aj inak, pri každom návrate domov sa dostaví veľmi silný „reverse culture shock“. Popri všetkých systémových a personálnych problémoch, ktoré naša univerzita a vzdelávanie majú, ma však naplňa istou nádejou momentálne spoločenské vzopätie, ktoré naštartovalo množstvo dobrých iniciatív a platforiem, ktoré sa usilujú o pozitívnu zmenu. Sám som využil možnosť stať sa členom platformy Žijem vedu, ktorá sa snaží o rozvinutie diskusie o úrovni vedy na Slovensku s nádejou v jej postupné zlepšovanie. Týmto by som chcel všetkých čitateľov srdečne pozvať na konferenciu Žijem vedu naživo, ktorá sa uskutoční 21. decembra 2018 v priestoroch FSEV UK.

Martin Kováč
Foto: Archív P. Maňa